

טובעים בים האדום

העיתונות הקומוניסטית האידית בארצות הברית ונאמנותה לאידאולוגיה הסובייטית

רות ר' ויס

הקומוניסטיות בעולם לתפקד ככלי שרת של הממשלה הסובייטית. עמדות המפלגה המוגזמות לגבי כוח השפעתה של היהדות העולמית, שנוסחן הוקצן בעידודם של יהודים במנהיגות המפלגה, הובילו בין השאר להקמת היומון האידי פרייהייט בניו יורק, אשר שימש אחת הסוכנויות הסובייטיות הראשונות מחוץ לגבולות ברית המועצות. מתקפתה של מערכת פרייהייט על היהודים בארץ ישראל עוררה את זעמם של רוב ציבור הקוראים האמריקנים באידיש, והיו בעלי דוכני עיתונים שסירבו למכור את היומון. בישיבה מיוחדת של אגודת הסופרים והעיתונאים האמריקנים בשפת האידיש, שהתכנסה ב-11 בספטמבר 1929, התקבלו החלטות בגנות העיתון. אנשיו סולקו מהאגודה משום שחיללו "את הנחות היסוד הבסיסיות ביותר של האתיקה המקצועית". גם כמה מכתביו הבלטים של העיתון התפטרו במחאה והמערכת השיבה מידה כנגד מידה כשניתקה את קשריה עמם.

המשורר יעקב גלאטשטיין, אשר כתב טור קבוע במארגן ז'ורנאל ושימש עורכו, טען ששאת הנפש שעורר פרייהייט עקב הפרשה הזו סימן את סוף ההשפעה הקומוניסטית בקרב היהודים באמריקה. לכאורה כולם האמינו כי פרייהייט הביע עמדות עצמאיות ושבקרב חוגים קומוניסטיים בברית המועצות מעולם לא היו תומכים בפוגרומים שביצעו ערבים נגד יהודים. אולם משום שהעיתון טען כי הוא עצמאי, התנערה מוסקבה מאחריות לשינוי עמדות המערכת. לעומת זאת, במערכת טאג, שלא ייצג את חוגי השמאל, קיבלו ללא פקפוק את דיווחו של כתב העיתון במוסקבה כי כל אדם 'המצוי בחוגים הקומוניסטיים' שעמו שוחח הודה שהערבים הציתו פוגרומים עקובים מדם נגד יהודים חפים מפשע בדברונם הפעיל של קצינים בריטים אנטישמיים. מארגן ז'ורנאל הודיע כי "העולם הקומוניסטי הרשמי מצר על הרג היהודים". פשוט יותר היה, אם כן, להאשים את העורכים המקומיים של מורגן פרייהייט, שכנא אפשטיין ומשה אולגין, בכך שהעיתון אימץ אל לבו במפתיע את הערבים, מאשר לתהות מדוע שינו את דעתם בן לילה.

וואך: "לשמור על הראש שלנו"

באווירה עכורה זו החליטה קבוצת כתבים מבריקים אשר פרשו ממערכת פרייהייט להוציא לאור שבועון מתחרה, וואך (שבוע), שיוקדש

בשלהי אוגוסט 1929, לאחר חודשי פולמוס על מתן גישה ליהודים לכותל המערבי, החלו הערבים להתקומם בירושלים ועד מהרה גם בכל הארץ. רציחתם ופציעתם של מעל 400 יהודים, רובם תלמידי ישיבות, בחברון ובצפת, הזכירו ליהודים בארץ ובעולם את הפוגרומים שאירעו באוקראינה בעשורים הקודמים. ארגונים יהודיים בכל העולם התגייסו למחאה פוליטית למען היהודים בארץ ישראל; גם העיתונות האידית בארצות הברית התגייסה.

פרייהייט ו"הפאשיסטים היהודים"

תגובתו הראשונה של כתב העת הקומוניסטי באידיש, מארגן פרייהייט (חירות, להלן פרייהייט) שיצא לאור בניו יורק, הייתה מרוסנת יחסית לתגובות היומונים האידיים האחרים בעיר: פורווערטס (קדימה) הסוציאליסטי במוצהר וטאג (היום) המסורתי אך המתון. ב-25 באוגוסט 1929 דיווחה הכותרת הראשית של פרייהייט על "20 הרוגים 150 פצועים בקרבות בין יהודים לערבים בירושלים". למחרת, ב-26 בחודש, הודיע העיתון על "מעל מאה הרוגים בלחימה בארץ ישראל". במאמרי המערכת האשים העיתון את הבריטים כי נתנו גושפנקה לאלימות הערבית וכשלו בהגנה על הקורבנות היהודים. אולם ב-27 באוגוסט חל מהפך דרמטי: העיתון הגדיר את מעשי הרצח כפתיחתו של "מרד ערבי נגד אנגליה". כעת קבע העיתון שהפועלים והאיכרים הערבים תבעו חלוקת אדמות להמונים ושהתנגדותם למעשיהם של "פאשיסטים יהודים" שהציתו את ההתפרעויות מוצדקת לחלוטין. מאמר המערכת הסביר כי בעוד הפוגרומים בפולין וברוסיה כוונו נגד יהודים חפים מפשע, המרד הערבי פרץ עקב האימפריאליזם הציוני. היהודים הפכו את הערבים לקורבנות, כפי שבעבר פגע המשטר הצארי ביהודים. העמדה החדשה הוכתבה למערכת פרייהייט על ידי האינטרנציונל הקומוניסטי הסובייטי, הקומינטרן.

הקומינטרן נוסד במוסקבה בשנת 1919 במטרה להילחם "בכל האמצעים הזמינים, כולל בכוח הנשק ולמוטט את הבורגנות הבינלאומית כדי לכוון רפובליקה סובייטית בין-לאומית בדרך לביטול מחלט של המדינות".¹ לאחר המהפכה הבולשוויקית והתגבשות ברית המועצות כונן לנין את הדיקטטורה של הפרולטריון. בה בעת החלו כל המפלגות

היהודי בפלשתינה עובר פוגרום אני מרים זעקה מרה. כלומר שאני לא נגד פלשתינה. כאשר רודפים את העברית בברית המועצות – אם באמת רודפים שם – אני מוחה. אז אני לא נגד העברית יותר. אז איפה אני?⁷

שנים קודם לכן, לפני מלחמת העולם הראשונה, שקל שאפירא להצטרף לחברו הסופר העברי, יוסף חיים ברנר, שגר בארץ ישראל. עמדותיו הסותרות וחסרות העקיבות נבעו מסיבות פסיכולוגיות עמוקות שזכו לביטוי בכאוס הכללי של חייו.

ה' לייוויק: אסון גרוע מהפוגרומים

עמיתו של שאפירא לעריכה, הלפרן לייוויק, נחשב סמכות מוסרית בעולם הספרות האידית. ואכן, לייוויק נמלט ממאסר עולם שריצה בסיביר בשל פעילות סוציאליסטית מחתרנית ברוסיה הצארית. לאחר בריחתו הנועזת עשה את דרכו לאמריקה ובמהרה החלה שירתו האוטוביוגרפית, המצפונית והסוציאליסטית ברוחה למשוך תשומת לב. כשביקר בשנת 1925 במולדתו, שהייתה לברית המועצות, קיוו סופרים אידים שפגש שם כי יישאר בה וטענו שזה עשוי להועיל לו ולמטרה הסובייטית גם יחד. אף על פי שלא נשאר בברית המועצות וניתק את קשריו עם הקומוניסטרן ארבע שנים לאחר מכן, נותר לייוויק נאמן לאידאליים המהפכניים. במאמר "מדוע עזבנו את פרייהייט" לא הוקיע את הטרור הערבי, משום שהגישה הבולשוויקית הצדיקה שימוש בטרור. במקום זאת ניסה להבדיל בין מהפכה הנובעת מהכרח היסטורי למרד צמא דם וסדיסטי, ושיבח מהפכנים "אמיתיים" המתחייבים לשפיכות דמים של המהפכה כאל מעשה טרגי. בנימוקים אלה ניסה לייוויק לשחרר את הקומוניזם מאחריות לחטאים של פרייהייט והעלה באוב מקרה להשוואה: בשנות השמונים של המאה התשע-עשרה הצדיקו בחוגים המהפכניים את הפוגרומים שפרצו ברוסיה כתחילתו של מרד פרולטרי. כעתה, טען לייוויק, קראו קיצונים יהודים למהפכה ולניהול מלחמת המעמדות גם באמצעות פוגרומים. אף על פי שהקיצונים הללו חזרו בהם מאז, ראה בכך לייוויק כתם על תולדות המהפכה. כעת הוסיף פרייהייט חטא על פשע: "אנו רואים בפועל של פרייהייט בימים עגומים אלה אסון נורא, הגרוע מאסון הפוגרומים המתרחש עכשיו". ההדגשות של לייוויק עצמו.⁸

לייוויק טען כי עזב את פרייהייט משום שכתב העת הסכים להונות בשם המנגנון הסובייטי. לדבריו פגש במהלך ביקורו בברית המועצות בשנת 1925 יהודים רבים השייכים למעמד הנכון, שחייהם נהרסו עד היסוד ורבים מהם גססו אט-אט. לדידו, "עשרה פוגרומים בפלשתינה הם בדיחה בהשוואה לנפילה שכזו". ואכן, לייוויק התוודע לרעב ולתלאות שפשו בעיירות יהודיות רבות, ואפילו בעיירה בה צמח. "אם הייתי נותן דרור לזיק היהודי שאני מחניק לעתים כה תכופות, הייתי זועק שוד ושבר". אבל לייוויק לא הרים קול זעקה. הוא הבדיל את עצמו מאנשי פרייהייט והתפאר שלא שמח כמוהם במצוקתם של יהודים. אפילו כשפגש את דודו, תעשיין עשיר שירד מנכסיו ודעך במרתף מעופש, הגיב כך: "הבכתי שלו קרע את לבי – אך לא עורר בי מרירות ואי אמונה בגדולה ובתפארת של האירועים האחרונים בארץ הסובייטית".⁹

במכתב שכתב הסופר האידי דוד ברגלסון מברלין לידידו הוא ציין שליוויק התייסר: "הוא התייצב כאילו במכוון דווקא היכן שרוחות הסערה מנשבות מכל כיוון. כל אחד אחר היה נופל. אבל בכנותו וטוהר מידותיו לייוויק מסוגל להתחפר בעמדתו בשארית ימיו, בעודו חיורר

לענייני "תרבות, ספרות, חינוך, אמנות, תיאטרון מוסיקה וכדומה", וינווט בין עמדותיו הפוליטיות של פרייהייט לבין השקפות מתנגדיו. "בהתאם לטקטיקה המקובלת ידחפו אותנו לימין. גם האחרים ימשכו וידחפו אותנו לשם. וכידוע, הלאומיות קשורה לעתים תכופות מדי לימין וההתבוללות, לשמאל. אם כך, אנחנו יוצאים קרחים מכן ומכאן משום שאנחנו לאומנים שמאלניים. אבל אם לא נשמור על הראש שלנו לא נביא תועלת לאף אחד".²

השאפה "לשמור על הראש שלנו" נבעה מהכוונה ללכת בתוך בין מודעות יהודית לבין נאמנות למחנה הקומוניסטי. אבל הכרזה זו הסגירה את הסיכון הכרוך ברעיון שכוה. להבדיל מעמיתיהם בברית המועצות, אשר התמודדו עם התביעה הלוחצת להתאים למצע המפלגה הקומוניסטית, לכתבי וואך הייתה חירות מלאה להגדיר את נאמנותם לעקרונות פוליטיים, אך כתוצאה מכך הם היו חשופים למתקפות משני צדי המתרס.

אפשר היה לשער כי לאחר התפטרותם ממערכת פרייהייט בהזדהות עם אחיהם היהודים מארץ ישראל, יגלו עורכי וואך, לייוויק האלפרן (ה' לייוויק), מנחם בורישו ולוי יהושע שאפירא (למד שאפירא), עניין בגורל היישוב היהודי בארץ ישראל. אך הם בחרו בעמדת הנגד. לאחר שהפגינו את "לאומיותם" ופרשו משורות פרייהייט, הם חשו מחויבות להוכיח את שייכותם לחוגי השמאל הבינ-לאומי. הם הודו באחדות העם היהודי, אך הדגישו את הסולידריות שלהם עם מעמד הפועלים אשר יפיץ בעתיד, אם אינו עושה זאת כבר בהווה, את הערכים הלאומיים שבהם הם עצמם אחוזו. יתרה מזאת, הם הודיעו: "אנו רואים את מהפכת אוקטובר כאירוע החשוב ביותר של הדורות האחרונים. עקב העברת השלטון לידי הפועלים שחררה המהפכה כמה וכמה מיעוטים לאומיים, הבטיחה את עצמאותם והתחייבה לפתח את תרבותם. אנו תומכים בזאת בברית המועצות, בהתפתחות החברתית הכוללת ובשיקום הכלכלי והתרבותי של החיים היהודיים לו התחייבה".³ ולגבי המצע הלאומי של וואך נאמר: "אנחנו אידישיסטים, כלומר תומכים בהתפתחות של חיים יהודיים חילוניים ומודרניים". עוד כתבו כי הספרות האידית עשויה ללכד סביבה יהודים בכל הארצות, והחינוך לתרבות האידית יכין את הילד היהודי לתפקידו הפעיל בעתיד כמשחרר הפועלים ולאומי העולם. "על מנת שכל ילד יצמח ויהפוך לאדם שלם הנכון למאבק בעתיד, יש להקנות לו רקע המושתת על עקרונות אוניברסאליים המושרים בתרבותו".⁴ על התרבות האידית לשמש אמצעי להפצת הקומוניזם ולא שופר המתנגדים.

כותבי המאמרים בוואך, אשר כללו רבים מסופרי האידיש המובילים של אמריקה דאז, כאהרן לייס, לייב פיינברג, אפרים אורבך, יצחק ראבוי, משה לייב הלפרן ואברהם רייזן, לא דיברו בקול אחד. עם זאת רבים מהמאמרים שיקפו את חתירתם להצדיק את עצמם כאנשי שמאל. "ברור כשמש שהטרגדיה בארץ ישראל לא הפכה אותנו לציונים", התעקש לייס.⁵ הוא כינה את המתקפה הערבית "מכה מוצדקת" לצינות ששמה מבטחה בהצהרת בלפור ומחה רק על כך שפרייהייט חגג על קבריהם היהודיים. שאפירא, עורך העיתון, הוסיף: "אם זה בכלל אפשרי, הפכנו לאויבים עיקשים יותר של הצינות הפוליטית מאשר קודם".⁶ אף על פי כן טרדה שאלת ארץ ישראל את מנוחתו של שאפירא "כמו אצבע פצועה שצובטת כאילו הייתה כאיבר החשוב ביותר בגוף".

איני רוצה ללכת לפלשתינה – אני נגד פלשתינה. אני מאמין שהאידיש היא לשוננו ולכן החלטתי – אני נגד עברית. אבל כאשר על היישוב

רשאים לצום ולהתפלל בהתאם למנהגיהם.¹² אולם כאשר הסכים העיתון הציוני טאג עם מערכת וואך בסוגיה הזו הגיב וואך בהצהרת כוונות פוליטית:

אם מצמידים סכין לגרונו ומכריחים אותנו לבחור ביניכם [טאג] לבין היבסקציה – נבחר ביבסקציה; לא משום שאנו שבעי רצון מדרכם – אנו לא. אבל הם צעירים ומאחוריהם עומד רעיון נשגב המניב פרי. הם אולי עיוורים להיבטים מסוימים. אבל עיניהם עשויות להיפקח [...]. יש להם פוטנציאל. המחנה שלכם הוא דור המדבר בכל מובן. אולי זה אכזרי לומר, אבל עם כל הכבוד – זמנכם עבר.¹³

בקיצור, בירוביג'אן היא העתיד וארץ ישראל – העבר. ב־17 בינואר 1930 פרסם ליוויק מאמר בוואך בכותרת לא אופיינית: "אמריקה שלנו". עד אז הפגין השבועון עניין רב יותר בהתפתחויות ברוסיה או בהתפוררות העיירה היהודית הטיפוסית מאשר באמריקה. וואך היה אדיש לעניינים אמריקניים מובהקים כמו הרכבת התחתית, אינדיאנים, גורדי שחקים ואפרוריאמריקנים, ואפילו למשברי הבורסה והבנקאות, אשר העסיקו את העיתונות האידית. מדיניות הממשל ואירועים מקומיים או לאומיים באמריקה לא נזכרו בו. ואכן, ליוויק טען לכאורה לבעלות על אמריקה "שלנו", בעיקר כדי להלין על בעיות יהודיות כמו דעיכת החיים הרוחניים והאפרוריות של המוסדות הרוחניים. הוא ביכה את כישלון המנהיגות בעלת החזון של העיתונות האידית, של תנועת הפועלים ושל ארגונים שיתופיים. אבל כתרופה למכה שיבח את הקמת הארגון השמאלני "ידישע קולטור געזעלשאפט" (האגודה לתרבות האידית) לקידום התרבות האידית על יסוד "אידישיזם מהפכני איתן". ביטוי זה לקרתנותה של הקהילה היהודית בארצות הברית ממחיש את המשגים של וואך, אשר לא העריך את האפשרויות שנפתחו לפניו. למעשה, משמעותו של הביטוי "אידישיזם מהפכני איתן" הייתה יחס עוין כלפי אמריקה והציונות, גישה שבחרה במודע בהסתגרות בגטו בשם העקרונות של אינטרנציונל נרחב ומתוך מחויבות לתרבות השקועה באשליות. אכן, עד פרוץ מלחמת העולם השנייה נטו רוב כותבי המאמרים בוואך לתמוך במדיניות הסובייטית, אולם בסוף המלחמה הזדרזו אנשי המפתח הללו להתעלם מהראיות לתמיכתם בסובייטים בהתלהבות דומה לסופרים הסובייטים שהעלימו כל זכר לנטייתם הקודמת לימין.

נוסף על היותו כרוז המתריע בשער בעניינים פוליטיים, לשבועון וואך יש חשיבות בלתי מבוטלת עבור חוקרי הספרות האידית משום ששימש אכסניה אמריקנית נדירה שבה פרסמו באידיש, שהייתה שרויה אז בשקיעה מהירה. העורך שאפירא, אשר לא מימש את מלוא הפוטנציאל הספרותי שלו, פרסם שני סיפורים בשבועון: "נסיעה דורכן מילכוועג" (מסע בשביל החלב) ו"ניויראקיש" (ככה עושים את זה בניו יורק). שני הסיפורים הללו מציינים את נכונותו לכתוב על נושאים אמריקניים. הסיפור "מסע בשביל החלב" הוא משל על האפשרות להשמיץ באמריקה. בסיפור זה, היכול להיחשב גרסה מקוצרת של הרומן "עלייתו של דוד לוינסקי" (*The Rise of David Levinsky*) מאת אברהם קהן (Cahan), מגיע צעיר יהודי לחופי אמריקה בגל ההגירה הגדול של תחילת המאה העשרים. הצעיר עוסק בענף ההלבשה לנשים, מתעשר ונעשה מנהל מפעל. הסיפור ממפה את התקדמותו הכלכלית על פי עליותו במשקל. ככל שהצעיר אוכל יותר כן גוברת רעבתנותו. מחלת הסוכרת מאובחנת בתקופה שבה הוא פועל להכנעת ארגון עובדי המפעל שבבעלותו. כאשר הוא נכנע לתביעות העובדים מתחיל גופו

ה' ליוויק (מימין) עם משה קולבק ב־1925 (Vilna)

וצפוד שפתיים כמו אנדרטה למרדנות, ולהתנגד לאלה המרשים לעצמם [...] להתפשר".¹⁰ ברגלסון יעץ לליוויק להזניח את הפן הפוליטי ולהפכו את וואך לכתב עת ספרותי בלבד. אבל המערכת שאפה להימצא בעין הסערה, להגיב על המתרחש בברית המועצות ולגונן על האידאל של הקומוניזם המהפכני מייצוג כוזב לכאורה על ידי פרייהייט ואחרים מבלי להיכנע למה שכונה כביכול ה"ימין" הלאומי.

שופר פוליטי

אף על פי שמדיניות המערכת של וואך הייתה עקיבה, לא נכפתה משמעת חמורה. שלושה עמודים של מאמרי מערכת על אירועי היום פתחו את הגיליון. 13 עמודים נוספים התמלאו במגוון דברי שירה, סיפורים קצרים, פיליטונים, פרשנות פוליטית, ביקורת תאטרון וספרות וכרוניקה שוטפת, בעיקר של אירועי תרבות. דיווח עיתונאי על אירועים בעולם הקשורים לעניינים יהודיים נכתב בסגנון אידי אינטימי שהבטיח שכל קורא יבין בבירור את המושגים ואת הנושאים הרלוונטיים. מודעות של ארגוני שמאל כגון קמפ בויבריק (Camp Boiberik), חוג הפועלים (Arbeter Ring) או סוכנות הנסיעות הרוסית-אמריקנית הקנו ליוואך צביון של שופר פוליטי.¹¹ אנשי מקצוע אשר פרסמו מודעות נתנו פומבי להזדהותם הפוליטית לא פחות מאשר לעסקיהם. הנושאים שבהם עסק השבועון היו חינוך אידי בפולין ואמריקה, תמיכה בתרבות האידית וחילוקי דעות מקומיים על חלוקת המשאבים של קרנות הצלה. היה ניגוד מתמיד בין השאיפה להישרדות יהודית לאומית לעדיפויות של הממסד הסובייטי. כיוון שהמאוס גבר, עקב ההשתלטות הקומוניסטית על ארגוני העובדים ועל החיים הארגוניים בקהילה היהודית, חתר וואך לבצר את האמונה בדגם הסובייטי בקרב קוראיו.

אחד הנושאים הלוהטים היה בירוביג'אן, חבל ארץ בסמוך לגבול רוסיה-סין שיועד על ידי הממשל הסובייטי לכינון אוטונומיה יהודית חלופית לארץ ישראל שבה תשמש האידיש, ולא העברית, כשפה המאחדת ובה תתנהל תרבות חילונית ללא שורשים בדת. וואך תמך ביוזמת בירוביג'אן ללא עוררין, אך התנגד בתוקף כאשר היבסקציה, המחלקה היהודית במפלגה הקומוניסטית, קבעה את תאריך היעד של הקולקטיביזציה ביום הכיפורים. ראש היבסקציה פיטר סמידוביץ', שעורכי וואך חשבוהו בטעות לנוצרי, זכה לשבחים כי הכריז שהיהודים

והספרות בלבד. אולם מספרם ההולך וגדל של הסופרים והמשוררים שתרמו מיצירתם לשבועון מרמזו שאילו היה בסיס מוצק יותר להוצאה לאור באידיש, היה מתפרסם באמריקה מספר רב של יצירות באידיש. ואכן, עם היוצרים שפרסמו מפרי עטם בין דפי וואך היו פרץ הירשביין, אסתר שומיאצ'ר, קדיה מולודובסקי ומלכה לי. באחד הגיליונות האחרונים נדפס שיר מאת המשורר הוורשאי איציק מנגער. קשייהם של היוצרים באידיש באו לידי ביטוי ביחס שבין מבחר הכותבים הגדול למספר המילים הקטן שהקצתה המערכת לכל מחבר בגיליון.

העיתון לא התקיים זמן רב. 33 גיליונות בלבד יצאו לאור עד ה־16 במאי 1930. אף על פי שהוא יכול להיחשב בסופו של דבר רק הערת שוליים בהיסטוריה של הספרות היהודית, חשיבותו של העיתון הזה רבה למעוניינים להבין את התפתחות הספרות והתרבות באידיש, את ההיסטוריה של יהדות אמריקה ואת תפקיד הקומוניזם בחיים האינטלקטואלים דאז.

רוב היצירות שעסקו בענייני היהודים והקומוניזם האמריקני, כגון הפקות דרמטיות כמו *Angels in America* (מלאכים באמריקה) או המחקרים האקדמיים על המלחמה הקרה, התמקדו בהוצאתם להורג של יוליוס ואתל רוזנברג (Rosenberg) וברדיפת הקומוניסטים של הסנטור ג'וזף מקארתי (McCarthy) וועדת הסנט לפעילויות לא אמריקניות. מתשומת הלב העודפת לתגובה או לתגובה המוגזמת על תופעת הקומוניזם אפשר להתרשם כי היה חשש לבחון את התופעה, את מעורבותם של יהודים רבים בקומוניזם לאחר שהתאקלמו באמריקה. האוכלוסייה היהודית אמנם לא הייתה בסיס התמיכה העיקרי של המפלגה הקומוניסטית באמריקה, אך קיימות סיבות משכנעות לחקור את המקטע הזה של ההיסטוריה האמריקנית והיהודית-אמריקנית. אין

לבגוד בו וכרוס מתכווצת. לקראת אחרית חייו הוא שוקע בתרדמת, נסחף ליקום מקביל וחסר משקל, עף אל שביל החלב, מתרחק לשולי החלל החיצון ואינו מסוגל למצוא את דרכו חזרה. בעלילה זו, שהוא מגולל בהומור דק, הקדים שפירא את חזון הבלהות האמריקני של נתנאל וסט (West) בספרו *A Cool Million*. הסיפור הארוך יותר, "ככה עושים את זה בניו יורק", מציג במעין תמונה קולנועית מעודנת את ניכורו של רווק יהודי מארץ השפע. סיפור זה מופיע באנתולוגיית יצירות מפרי עטו של שאפירא שהתפרסמה לאחרונה בהוצאה לאור של אוניברסיטת ייל.¹⁴

משה לייב הלפרן: "יש עץ זמין"

המפגש שלי עם וואך אירע כאשר התחקיתי אחר הקריירה הספרותית של משה לייב הלפרן, אשר מצא בכתב העת הזה אכסניה זמנית שפרסמה מכתביו. הלפרן פרש ממערכת פרייהייט שלוש שנים לפני המשבר של שנת 1929, ונותר ללא פרנסה קבועה, ללא מוציאים לאור או קהל קוראים תומך. עיסוקיו בוואך השיבו אותו למסלול. הוא הופיע בבוסטון ופילדלפיה, שם פעל וואך לגיבוש קהל יעד תרבותי אשר עשוי היה להציע גם תמיכה כספית. אף על פי שחלק ממאמריו בין דפי וואך מרירים כלפי אמריקה והציונות, נראה שהלפרן נהנה יותר מעמיתיו מחשיפת איוולת ושחיתות בקנה מידה מקומי. כדי להמחיש את חסרונות השפה שבה נגזר עליו להתבטא הוא תיאר כיצד נכשלים שודד, שוטר הפוקד על אדם לעצור וחתן המציע נישואין משום שהם דוברי אידיש. הלפרן ציטט 'דוד' שלדבריו אילו היה דיפלומט היה תובע שכל הכרזות המלחמה ינוסחו בז'רגון, באידיש, וכך ישרור שלום נצחי עלי אדמות.

נימת דברי השירה שפרסם הלפרין בין דפי וואך נדה בין רכות ואהבה עדינה ועד סאטירה בוטה כמו בשיר "הצדעה", המתאר מעשי

ליניץ' גזעני כתחביב פטריטי באמריקה:

בארצנו תמיד יש משהו הולם כשאין פנס רחוב

יש עץ זמין – וברור כשמש

שכושי שגילו עשרים ומעלה

ישנא כל דבר גבוה בורת המתאים לתלייה

אבל האיש התלוי שראיתי

היה בקושי בן חמש עשרה

והנה, המשורר מוצא את עצמו בלב המון משולהב המריע לתליינים

בעידודו של הכומר המקומי:

...ובלב צחנת העולם העגום

מי עמד מרחוק

לפכור אצבעות ולחשוב

לחלום על שירה לעצמו ולעולם

הלפרן פרסם שירי מחאה בין דפי פרייהייט, אבל חנינם סר מעיני העורכים. עבור הלפרן היה הקפיטליזם האמריקני רק אחת מהתגלמויות הרוע. יתרה מזו, לדידו גם הסופרים והאמנים שותפים למעל. תמונת הליניץ' המאוסה שצייר הלפרן התבססה על סטראוטיפים. במובן זה "הצדעה" הלפרן לנושאו וכיוון את חצי הביקורת של המשורר לעצמו. לפי עמדה זו, האמנות אינה רלוונטית לפעילות הפוליטית ולחלופין המחאה הפוליטית אינה רלוונטית לאמנות. כתבי וואך אחרים נהגו כאילו יש ערך ממשי לדעתם והתגאו בפציפיזם של תרבות האידיש, ואילו הלפרן חשף את נקודות התורפה שלה ואת חולשתו האישית. וואך לא הסכית לעצתו של ברגלסון ולא התמקד בתחומי התרבות

בחמימות וכתבו עבור הרבעון האידי די גאלדענע קייט שהוקם בתל אביב לאחר מלחמת העולם השנייה.

התומכים הנלהבים בקומוניזם לא חלמו לחדש את מה שכונה "הרומן עם הקומוניזם". עם זאת, העובדה שלא ערכו חשבון נפש על מלוא ההשלכות של השקפתם המוסרית והאינטלקטואלית היא סיבה ראויה שקוראיהם העכשוויים יירתמו לעריכת דין חשבון כזה, שהמחברים עצמם לא הספיקו לערוך.

הערות

* המאמר מבוסס על מאמרה של המחברת, Ruth Wisse, "Drowning in the Red Sea", *Jewish Review of Books*, 7 (Fall 2011) <http://www.jewishreviewofbooks.com/authors/detail/ruth-r-wisse> (נדלה ב־26.12.2012).

1 Mi5 website. <http://www.mi5.gov.uk/output/the-communist-threat-html>.

2 וואך, 1, 1 (4.10.1929), עמ' 1.

3 שם, עמ' 3.

4 שם. הציטוט המקורי בלשון זכר בלבד.

5 שם, עמ' 13-14.

6 וואך, 4, 1 (25.10.1929), עמ' 6.

7 שם.

8 וואך, 1, 1 (4.10.1929), עמ' 5. נוסף על כך הדגיש לייזיק: "בזאת לא נפרדנו מן התנועה המהפכנית, ולא מברית המועצות, אלא רק ממערכת פרייהייט. אנו מאשימים את כתבי פרייהייט בסילוף החדשות [...] כי כתבו כמו אנטישמים [...] כי עיוותו את האמת הנאורה של הקומוניזם ולא היו נאורים דיים להנהיג את הפועלים".

9 שם, עמ' 6.

10 מכתב מדוד ברגלסון ליוסף אופאטושו נכתב בברלין, 14.3.1930. מצוטט בתוך: זאמלביכער, 8 (1952), עמ' 108-109.

11 קמפ בויבריק היה מחנה לתרבות אידיט שנוסד בשנת 1923. ארבעטער רינג הייתה אחווה יהודית אמריקנית אידישיסטית בעלת זיקה חזקה לסוציאליזם. כתב העת פרסם מודעות של לקוחות שמאלנים שלא היו בהכרח קומוניסטים.

12 פיטר גרמוביץ' סמידוביץ' (1874-1935) שירת בתפקידים בכירים בממשל הסובייטי והיה מושל בירובידג'אן.

13 וואך, 1, 3 (18.10.1929), עמ' 2.

14 Lamed Shapiro, *The Cross and Other Jewish Stories*, New Haven: Yale University Press, 2007 (New Yiddish Library Series).

15 Robert Warshow, "The Legacy of the 30's: Middle Class Mass Culture and the Intellectuals' Problem", *Commentary* (December 1947), p. 543.

לזלזל באנרגיה היצרית שהושקעה בקומוניזם ובבעלי הכישרונות היצריתיים שהסתופפו תחת הדגל האדום.

למרות אדישותם או יחסם העוין של רובם המכריע של היהודים באמריקה לקומוניזם, וחרף העובדה שיהודים רבים פעלו בחזית האופוזיציה הדמוקרטית, משך הקומוניזם את האינטלקטואלים ואת הכותבים היהודים. מבקר התרבות רוברט וורשו (Warshow) אשר פעל לאחר מלחמת העולם השנייה, תיאר את שנות השלושים כתקופה שבה "נדמה שכל החינויות האינטלקטואלית באמריקה נגזרה בדרך כזו או אחרת מן המפלגה הקומוניסטית. אלה שלא השתייכו לחוגי המפלגה מצאו את עצמם בדרך כלל באופוזיציה, ולפיכך חלק ניכר ממחשבתם ומן האנרגיה שלהם הוקדשו להישארותם בחוגי האופוזיציה. בשני הצדדים הייתה המפלגה הקומוניסטית הגורם שקבע על מה ראוי לחשוב ובאילו מונחים"¹⁵. התרשמותו של וורשו ממידעיו האינטלקטואלים בנוי יורק מתאימה שבעתיים לסופרים האידיים ולאינטלקטואלים אמריקנים שפעלו בשנות העשרים. רבים מהם נמלטו ממאסר או מגיוס לצבא הצארי, והאמינו בגאולה אפשרית במחנה הבולשוויקי.

"הרומן עם הקומוניזם"

ההיסטוריה הקצרה של וואך ממחישה את עוצמתה של החובה המוסרית והנאמנות שחבו סופרים ואמנים אידיים מהשורה הראשונה כמו שאפירא, לייזיק וליילס לנס הקומוניסטי גם לאחר שכביכול הכריזו על התנתקותם ממנו. אפשר היה לקוות כי בסופו של דבר יערוך כל סופר וסופר חשבון נפש אישי, הנחשב ביהדות תנאי המכונן את החיים המוסריים. דין וחשבון שכזה היה תורם להבנה טובה יותר של הפרק הזה בהיסטוריה של תרבותם. ואכן, אם בשנות העשרים הגיעה התמיכה של הספרות האידיית בסובייטים לשיאה, הרי שדווקא המחברים שנמנו אז עם המחנה הקומוניסטי נעשו קורבנותיה של בגידה אכזרית בעשורים הבאים. היינו עשויים להפיק תועלת רבה מידיעה ממצה יותר כיצד תפסו המחברים הקומוניסטים הללו את תפקידם באותה תקופה.

זה לא קרה. באסון הבלתי נתפס של השואה הושמדו הקהילות שבהן צמחו אנשי תרבות האידיש והפך אותם לאבלים. מה גם שהתרבות האידיית השוותה את השואה לחורבן בית המקדש בירושלים. נוסף על כך, ממשלת סטלין הוציאה להורג את חברי הוועד היהודי האנטי־פאשיסטי בברית המועצות, ובהם הסופרים והאינטלקטואלים הבולטים ביותר של התרבות האידיית במרחב הסובייטי. עמודי התווך של התרבות האידיית התמוטטו עם נפילת דובריה. הסופרים האידיים באמריקה מצאו ניחומים במדינת ישראל, שבה התקבצה שארית הפלטה. למרות מרירותם מכך שבישראל הושם דגש על השפה והתרבות העברית על חשבון שפתם הספרותית, סופרים ועיתונאים אידיים שביקרו בארץ התקבלו